

Eesti Asutavas Kogus

Saksa okupatsiooni lõppedes tõusis kohe üles Eesti tuleviku küsimus. Selle pidi otsustama rahva poolt valitud Asutav Kogu, mille valimisseaduse võttis vastu Maanõukogu novembrikuus 1918.a. üldise, otsese, ühetaolise, salajase ja proportsionaalse põhimõtte alusel. Valimise tulemusena said 120 saadikukohast sotsiaaldemokraatlik tööliste partei 41, tööerakond 30, rahvaerakond 25, Maaliit - 8, sotsiaalrevolutsionääride partei 7, kristlik rahvaerakond 5, saksaerakond - 3 ja venelased 1 koht.

Tööerakonna nimel kirja jürgi olin ka mina valitud Asutava Kogu liikmeks, mille tõttu ma vabanesin väerindole õpetajate roodu tulnud kirja alusel sõjaväeteenistuse kohustustest. Asutava Kogu avamisistung peeti 23.aprillil 1919.a. Tallinnas "Estoonia" kontsertsaalis, seega jüripäeval, millise päevaga on seotud maal varemalt uue peremehe asumise traditsioon, uue majandusaasta algus, eestlaste viimane suurem vabadusvõitluse algus 1343.aastal. See oli suurim päev Eesti rahva ajaloos, päev, millal Bestis pärisperenees- eesti rahvas - asus ise kogu maa peremehe kohale.

Asutava Kogu esimene kohale valiti suurema erakonna - sotsiaaldemokraatide - esindaja August Reikmaa, peaministriks valiti järgmise suurema rühma erakerakonna esindaja Otto Strandmann.

Asutav Kogu pani aluse Bestis riiklikule iseseisvusele. Esimeseks tähtsamaks aktiks oli tal riikliku iseseisvuse deklaratsioon (19.mai 1919), mille koostajaks oli Johan Köpp, pärastpoole Tartu ülikooli professor ja piiskop. Teistest põhjapanevatest seadustest nimetan põhiseadust; Maaseadust, Avalikkude Alkohoolide seadust ja Venemaaga sõlm-

tud rahulepingu kinnitamist.

Mind, kui koolitogelast valiti hariduskomisjoni, millest ma võtsin agaralt osa.

Põhialuseks jäi, et riikliku võimu allikaks on rahvas. Viimane ei saa ju otseselt valitseda ja juhtida, vaid ta võib seda teha oma esindajate kogu - parlamendi kaudu. Kuidas aga kujundada rahvaesindust - on juba praktiline küsimus. Kogemused ja praktika tolleaegsetel põhiseaduse loojatel puudusid. Palju vaidlusi tekitas tööerakonna rühma koostolekutel riigipea-presidendi küsimus. Kas peab olema eraldi riigiesindaja nagu see esineb suuremas osas riikides või on ta ülearune instituut. Kui ta on ainult esindaja, siis võib selle ülesande enamale võtta kas parlamendi esimees või peaminister. Presidendi olemasolu on vaid siis õigustatud, kui tal on teatud õigused (parlamendi laialisaatmise õigus, seaduste kinnitamine ja teised). Tööerakonnas oli küsimus noartera peal, Otto Strandmanni nähti presidendi instituuti pooldavat, Lui Olesk raius sellele vastu, palju oli kõhklejaid. Ka meist paremal pool seisval rahvaerakonnas olevat olnud samasugused lahkuminekuud. Jaan Poska seisukoht saanud lõpuks ülekaalu - president lükatud tagasi. Kuna presidendi instituudi pooldamises nähti parempoolset kallakut, siis mõjus rahvaerakonna seisukoht ka tööerakonna otsusele. Presidendi instituut jäeti põhiseadusest välja.

Tulevane parlament - riigikogu - jäi kõikvõimsaks asutuseks, tema määras ametisse valitsuse, ta võis ka teda kukutada, ta pani kohtuma seadused, ilma et nad oleksid vajanud kinnitamist, ta määras kõrgema kohtuorgani - Riigikohtu, keegi ei saanud teda laiali saata ka sel puhul, kui ta muutub töövõimetuks jne. Kohtuma pandud valimiseseaduse järgi

osutus Riigikogu, samuti nagu Asutav Kogu, tükeldatuks: ühelgi erakonnal polnud seal enamust, kõik, mis seal vastu võeti, oli erakondadevaheliste kokkulepete ja sageli kauplemiste tulemus, eriti raskeks kujunes valitsuse ametisse panemine.

Riigikogu tükeldamise põhjuseks oli proportsionaalne valimisviis. Keegi tähendas, et parlament peab poegeldama kõiki seisukohti ja rühmitusi, mis esinevad rahvas, ta peab olema nagu orel, kus jämeda tugeva bassi kõrval helisevad ka üsna peened kõrged helid. See võrdlus on küll piltlik, aga kus leidub poliitilises elus selline kunstnik, kes suudaks niisugusel parlamendi oreliil mängida, et tuleks välja tõesti suurepärase sümfoonia mitte aga kakofoonia.

Eesti rahvas oli oma koostiselt ühtlane. Meil puudusid sellised varanduste magnaadid, nagu me seda näeme vanades riikides, ^{um} Lühivõrdud maareform kätvitas latifundia^{um} omanikud, meie töölisel oma enamuses olid pärit maalt, sageli üks vend maal talunikuks, teine käsitööliseks või õpetaja koolis, mõni oli jõudnud suure trügimisega omandada kõrgema hariduse, kolmas vend oli läinud vabrikusse töölisel. Oma enamuses olime talupoja rahvas, pärit väiketaludest. Sellest oli tingitud eesti rahva tugevus. Vabadussõda polnud klassisõda, see oli tõesti eest rahva vabadusvõitlus, sellest võtsid osa külg külje kõrval peremees ja sulane, õpetaja ja tööline, kaupmees ja käsitööliseks. Sellest ühtsusest oli tingitud ka vahvus ja oneseohvordamine, mida meie sõdurid näitasid üles Vabadussõjas. Üks ühine vaenlane oli kõigil eestlastel - see oli aadel, kes oli arjastanud sajamandid talurahvast. Samasugune vaenlane eesti rahvasel oli baltisakslus, kes igati takistas

eesti rahvuslikult kultuuri arenemist.

Nüüd tuli asuda võitlusele ka vene vägede vastu, kes tahtsid likvideerida äsjaloodud Eesti Vabariiki. Nüis, et sellistes tingimustes peaks olema võimalik üsna kergesti lahendada vastupidiseid seisukohti poliitiliste küsimuste lahendamisel. Kuid tegelikult polnud see nii. Meie erakondade liidrid ei suutnud kõrgemale tõusta erakonnakavadest, nad vaatasid kogu aeg selja taha, mis ütlevad need ringkonnad, kes neid on valinud. Tarvis on näidata, kui kangesti nad võitlevad selle ringkonna huvide eest! Asutav Kogu kui ka pärastine Riigikogu koosnes mitmest parteist, ühelgi erakonnal polnud enamust. Seetõttu oli tarvis luua enamus võimalikult suuremast arvust parteidest. Siin algasid kauplemised tulevase valitsuse programmi, kehtima panevate seaduste jne. suhtes. See võttis aega. Iga erakond oma ajalehes püüdis näidata, kuidas ta võitleb "rahvahuvid" eest ja kuidas teised erakonnad ei lase tema kavatsusi teostada. Viimaks lepiti kokku, kuid nüüd tulid esiplaanile isiklikud küsimused. Valitsuse liikmeks saamine tähendas võimu ja au, mõnikord, kui südametunnistust polnud, võimalusi ka rikastumiseks. Igas erakonnas leidsid isikuid, kes ise oleksid tahtnud sattuda ühe või teise ministri kohale. Seetõttu algasid kauplemised nende vahel kohtade pärast.

Valitsemine pole kerge, eriti siis, kui on rasked majanduslikud olud, kriisid. Tuleb viia läbi seadusi ja määrusi, mis kibedalt lõikavad kodaniku ihusse. Ja kui võetakse vastu otsus, mis puudutab neid kihte elanikest, kes seisavad partei taga, siis kohe astub vastav partei opositsiooni ja valitsuse kriis on käes.

Pole absoluutset õigust olemas. Iga seadus ja valitsuse niikui püüdnud alati ühte või teist kodanikku. Ükski seadus ei saa rahuldada kõigi kodanike soovet. Kehtima peab rahva enamuse seisukoht, kusjuures peab jätma vähemusel täielik õigus võidelda oma seisukohtade eest. Meil põhjustel arvame me seisukohal, et proportsionaalne valimisviis ei sobi. Praktiline lahendus oleks, et parlamendi valimine toimiks majoritaarselt. Proportsionaalse valimiskriisi juures jääb valitav isik tahaplaanile, valitakse parteide poolt nimelkirjade järgi. Muidugi pannakse tuntuks nimed ette otsa, lõpu pool on "väike" mees, keda vähe tuntakse ja keda teavad endaga kaas viivad. Olen seisukohal, et parlamendis peavad olema isikud, kes suudavad ise mõelda, kes astuvad üles oma seisukohtade kaitsmaks. Isikud, kes teavad parlamendis vaid hakkilihamasina ülesandeid, pole seal tarvis. Üksikvalimisviisi juures on tühtis isik ise, ta peab olema suuteline ise ennast valimisel läbi viima. Muidugi ka siis võivad parlamenti sattuda isikud, kes on küll head mõlärjad, seakasvatajad ja lüpsjad, kuid koerulistest ühiskondlikest küsimustest vähe teavad. Juba Asutavas Kogus esinesid need nn. parlamendi kriisi nimed, negade jooksupid need süvenesid. Rahvas ei mõistnud kriisitamist. Toompeal. Ilma sagedasini kuulnud isikud, "peremees majja", mis viis teisele üürimisele - andis hiljem võimu vapsidele ja pani maksma lõpuks pooldiktatorliku K.Pätsi võimu. Põhiseadus peab kaitsma riigivalitsemist kahe pahe eest: ühelt poolt orakondade režiimi ja teiselt mõne orakonna diktatuuri eest. Samuti nagu üksik isik ei loobu vabatahtlikult tema kätte sattunud võimust, ei tee seda ka partei. Ühe partei diktatuur kaotab vabaduse, sulleb kõikide kodanike suu, kes julgevad arvustada diktatorliku režiimi

samme, ta eitab vabu iseseisvaid kodanikke, ta kasvatab orje, kes kõigele sellele, mis ülaltpoolt tuleb, olgu see hea või halb hoosiannat laulavad. Teadus, kunst, kirjandus, isegi inimese mõte on allutatud diktaatorliku režiimi juures võimule. Kes julgeb protestida või kellest arvatakse, et ta võiks diktaatorile vastu hakata, hävitatakse halastamatult. Vaimset orjust on aga sama raske taluda, kui füüsilist orjust.

[Alles Asutava Kogu liige, puudusid mul kogemused. Ka juhtivail liidritel puudusid riiklised kogemused. Arvan, et kui Asutav Kogu praegusel momendil, kui ma neid ridu kirjutan, põhiseaduse küsimusi arutaks, siis need oleksid saanud hoopis teistsuguse sisu. Vahepealsed rasked sündmused peaksid olema meid õpetanud.

Palju vaidlusi peeti tööerakonna rühmas riigipea - presidendi küsimuse üle. Ühelt poolt toonitati, et riigis peaks olema isik, kes oleks riigi esindaja, kes poleks otseselt seotud parteide vahelise võitlusega parlamendis, kes püsiks valitsuse kriisi puhul, kes peaks kinnitama vastuvõetud seadused ja kui leiab, et viimased pole vastuvõetavad, annab nad parlamendile tagasi taasarutamiseks, kel on õigus vajaduse korral Riigikogu laiali saata. Viimane õigus on tähtsaks vahendiks, et pidada parlamenti vaos. Valimised tähendavad suuri kulusid parteidele (harilikult olid parteide kassad tühjad), parlamendi liige olla tähendas paljudele võimust ja ka mõnesugustest materjaalsetest hüvedest osa-
saamist. Uute valimiste puhul võis kõik need kaotada, need asjaolud oleksid sundinud parlamendi liikmeid kriisisid vältima.

Otto Strandmann pooldas presidendi institutsiooni, kui oleks

raius sellele kõvasti vastu. Võib olla, et tööerakonnas oleks presidendi instituut läbi läinud, kui mitte paremal pool seisv naabererakond poleks asunud vastasseisukohale. Nägiti, et selle seisukoha oli seal läbi viinud Jaan Poska, kes arvanud, et presidendiks saaks muidugi Jaan Tõnisson, kes oli Lõuna-Eestis väga populaarne. Tõnissoni pidanud aga Jaan Poska presidendi kohale ebasobivaks isikuks.

Ja nii saigi vastuvõetud põhiseaduse järgi parlament (Riigikogu) 100%-eks majesteediks, mis koosnes suurest hulgast rühmadest, omavahel võimu pärast võitlevatest rühmadest, mida keegi ei saanud laiali saata. Valitsuse esimees - Riigivanem, nagu teda nimetati Rahvaerakonna liikme (vist Reintali /Reintalu/) ettepanekul, erilist tähtsust ei omanud, ta lahkus ametist ühes valitsusega, tal polnud õigust isegi ühtlustada ministrite tegevust ja neid tarbe puhul korrale kutsuda. Kui tulid valimised, siis iga erakond püüdis teise erakonna tegelasi võimalikult mustata, kõige väiksemad asjad puhuti suureks, näidati, kuidas kõik valitsuses riigipiruka kallal kosuvad jne. Rahval tekkis mulje, et ausaid isikuid enam Toompeal polegi, kriisitamise põhjused jäid arusaamatuks. Kõik need asjaolud viisid lõpuks põhiseaduse kriisini.

Hüüdlase all "peremees majja" pidi võim vapside kätte minema, kuid osavate manöövrite abil läksid "kastaniid", mida vapsid tulest välja tõid, K.Pütsi kätte, kes vapsid kõrvaldas, ise hakkas pooldeiktatorlikult valitsema, kaotas kõik poliitilised erakonnad ja sulges suu kõikidel teisitimõtlejatel, kes julgusid hüüat tõsta (Tõnisson, Karl Ast jt.).

Teine tähtsam seadus, mis hävitas föödaalse korra Eestis, oli maaseadus, mille järgi rüütelmõisad võõrandati, vüheldati

ja anti väikepõllupidajatele. Sotsiaaldemokraatide hulgas oli tugev vool, kes pooldasid mõisade väljaandmist kooperatiividele. Selle mõtte kandjaks oli Mikkell Martna, kes nägi suurmaapidamiselt üleminekul väikemaapidamiselt majanduslikku tagasiminekut. Kuid teades, et lai mass ei taha kuulda ühismajapidamisest, ja kartes kaotada oma poolehoidu maal, hülletasid sotsid tüheldamise poolt. Töösarakonnas oli neid, kes pooldasid maa andmist mitte omanduseks, kuid põlisole rendile. Viimaks lahendati küsimus sel teel, et mõlemad kasutamise viisid jäid seadusesse. Tegelikult ei tulnud põlisest rendist midagi välja, iga maasaaja püüdis saada maad omandiks. Sõnal "rendil" oli halb kuulsus minovikus, mõisarentnik tähendas olla igavene mõisaori. Põlisole rendile andmise tingimusi aga välja ei ^{ta}hülletatud, see jäi vaid deklaratsiooniks. Suur viga tehti selles, et ei tehtud tingimust, et maasaaja peab maad ise pidama. Oli palju isikuid, kes said maa oesõigustatud korras, (näit. Vabadussõjast osavõtjad). Mitmed neist ei mõelnudki seda pidada, nad vaatasid saadavale maa, kui objektile, mida võib kasuga ära müüa. Halk loodud talusid said seega spekulatsiooniesemeteks, nad vahetasid peremechi. Igaüks püüdis teenida müügist ja lõpuks pidi viimane omanik kõik oelmiste peremeeste teenimata kasud välja maksma. Seega võeti talu peremehelt kapital, mida ta oleks vajanud, et talu majapidamist paremale järjele tõsta. Mõned maasaajad andsid saadud maa rendile, mida jüllegi oleks tulnud vältida. Rendile andmine tähendas põllumajanduse hängumist, kuna rentnikul polnud huvi panna tööd ja kapitali maasse, ta püüab sealt võtta nii palju kui suudab.

Samuti oleks tulnud piirata saadud maa edasi müümise võimalusi. Kui aga maasaaja poleks suuteline olnud ise maad pidama, oleks maa tulnud riigile tagasi anda, kusjuures kõik see, millega maasaaja talu väärtust oli tõstnud, oleks riik pidanud talle tasuma.

Väljaantavate maa-alade suurus piirati 50 ha-ga. Tegelikult jäi see nõue paberile. Mitmes mõisas, kus endine mõisaomanik ka maad sai, andsid endised mõisateomhed, kes ka maad said need endisele omanikule ^{ja ka teistele} rendile. Hilje^m kui maa suuruse kitsendus kaotati, nad müüsid oma talud nendele. Väiketalude kõrval tekkisid suurtalupidajad. Palju vaidlusi tekitas ~~mõisa~~ ^{mõisa} eest tasu küsimus. Tuleb märkida, et välismaal tehti endiste mõisnike poolt väga palju kihutustööd Eesti Vabariigi vastu. Meid tembeldati bolševikkudeks, röövliteks, kes röövivad mõisnikke. Ka oli Asutavas Kogus, eriti paremas tiivas, mõisnike kaitsjaid. Sel põhjusel deklareeriti vaid seaduses, et tasu makstakse endistele omanikele eriseaduse alusel. Millistel alustel ja kui palju tasu maksta, jäi otsustamata. Ükski erakond, kes võimul oli ei tahtnud selle tasu lahendamist enda peale võtta, kuna teada oli, et rahvas seda ei poolda. Alles hiljem hakkasid mitmed välisriigid (Saksa, Rootsi, Soome jt.), kelle kodakondsusse end ^{ised} mõisnikud olid astunud, nõudma, et nendele mõisnikkudele tuleb äravõetud maa eest tasu maksta, ähvardades majanduslikke survevahendeid Eesti suhtes kasutada. Et vältida võimalikke raskusi nende maadega, maksti välismaalastele (end. mõisnikele) tasu natuuras - metsaga, mis ka kohe maha võeti ja metsamaterjal välismaale veeti. Oli arusaadav, et nüüd tuli ka lahendada kohalejäänud mõisnikele tasumaksmise

küsimus, mis sündis 3% pantkirjade näol pikaajalise kustutamise-
misega. Kokkuvõttes, tasu, mis mõisnikele maksti, oli väike
~~200~~ ^{veerand} ~~hinnatud~~ mõisade tegelikust hinnast. Nende pandikirjade
kurss oli algal väga madal, kõigest 30% nominaalhinnast, kuid
hiljem hakkas nende kurss kiiresti tõusma, kuna uusmaasajad
asunikud võisid nendega kustutada saadud maa hinda riigile,
viimane aga võttis pantlohtu vastu täie nominaalhinnaga.
Maaseaduse asutamise algul liikus mõte, kas ei tuleks endis-
tele mõisnikele jätta mõisasüdamed. Võibolla, et seda oleks
tehtudki. Kui aga Landeswehr, mille hulgas võitles suur
hulk endisi mõisnikke, Eestile 1919.a. kallale tungis, siis
oli küsimus otsustatud: paruni mõisast välja!

Ainult neile mõisaomanikele, kellel oli eeskujulik majapida-
mine ja täiesti lojaalselt suhtusid Eestisse, anti 50 ha
maad mõisasüdamest.

Tuleb kahjatseda veel seda, et maaseadus jättis puutu-
mata ~~ja~~ mõisade hoonete, parkide ja aedade saatusse. Paljud
neist, sattudes asunikkude kätte, kas ei hoolinud neist,
lagunesid ja hävisid. Nende ehitamiseks ja korraldamiseks
oli kulutatud palju kapitali ja tööd. Nad oleks tulnud
säilitada, sest tegelikult on ehitatud ja teinud seda meie
esivanemad oma töö ja vaevaga.

Kokkuvõttes pean tähendama, et maaseadus oli vajalik
ja kõigile mainitud puudustele vantanata õige. Ta lõi meile
hulga usinaid, töökaid, patriootiliselt häälestatud ise-
seisvaid väikepõllupidajaid. Kartus, et maareform tähendab
põllumajanduse tagasiminekut, ei osutunud õigeks. Endistel
mõisaaladel elas nüüd rohkem inimesi, loomade arv kasvas,
ka saagid tõusid hoolsa maaharimise tõttu, ka turule saat-
sid nad rohkem saadusi kui seda tegid mõisad. Põllumajandus-

like teadmiste ja oskuste levitamise eest hoolitsesid iga-
 sugused instruktorid ja konsulendid, kes pidasid loenguid,
 levitasid vastavat kirjandust ja olid talupidajatele abiks
 ja nõuks. Põllumajandussaaduste müüki ja tarbekaupade
 ostmist korraldasid igal pool asutatud kooperatiivid.
 Piima ümbertöötamiseks tekkisid ühismeiereid. Rõhutada
 tuleb veel põllumajanduslike koolide asutamist. Masinad
 tegid tööd ka ^{osk} ~~asunik~~like põldudel, masinaid muretsseti
 ühisel algatusel. Riik toetas igati maaparandustöid, hulk
 soid ja vähewiljatuslikke heina- ja karjamaid muudeti kultuur-
 maadeks. Meie põllumajandus näitas suurt tõusu.

Kolmas tähtis seadus, mille võttis vastu Asutav Kogu,
 on avalikkude algkoolide seadus, mille järgi meie rahva-
 hariduslik tase jõudis peatselt sama kõrgele, nagu see on
 kõigis kultuurmaades. Avalikkude algkoolide seadus oli
 läbi viidud ühtluskooli põhimõttel: kõik teised kõrgemad
 koolid peavad rajanema algkoolidele. Kõigile, kes algkoolist
 tulevad olgu tee lahti edasise hariduse omandamiseks. Selle
 põhimõtte kehtestamisele läks Eesti kaugemale hariduse
 demokratiseerimise suhtes, kui see oli siis Soomes, Rootsis
 ja mujal. Ei saa märkimata jätta, et see põhimõte leidis
 palju vastuvaidlajaid, eriti vanemate keskkooliõpetajate
 hulgas, kes kartsid keskkoolide õppetase langust.
 Väieldi, kui kaua peaks kestma algkooli kursus. Üldine
 seisukoht oli kaks klassi, sotsiaaldemokraadid pooldasid
 seitset klassi. Minu seisukoht oli, et iga inimene peaks
 omandama koolis ka elukutselist ettevalmistust. Soepärast
 tegin ettepaneku, et kaheklassilisele kooliharidusele
 algkoolis, peaks järgnema vähemalt kaheaastaline tüdruks-
 kool, mis on sunduslik neile õpilastele, kes mõnes teist

tuuپی koolis ei õpi. Sellega leppisid ka sotsiaaldemokraadid. Kuna täienduskoolide laad nõudis pikemat kaalumist, siis võeti vastu otsus, et täienduskooli kohta antakse eriseadus. Kahjuks ei arendanud haridusministeerium edasi täienduskoolide küsimust ja nende kohta ei ilmunud mingit seadust. Siiski asutati neid mitmel pool mitmesuguse laadiga. Kui ma 1923.a. tõstsin haridusministrina uuesti selle küsimuse üles, puhusid hoopis teised tuuled, mis isegi 6-klassilise koolisunduse vastu astusid. Koolisunduse pikendamiseks polnud mingisuguseid väljavaateid. 6-klassilisele algkoolile pidi järgnema 5-klassiline üldhariduslik keskkool. Oidi seisukohal, et Eesti keskkooli lõpetaja peaks vähemalt valdama 2 võõrkeelt. Viieaastane keskkool aga ei saaks ^{sellise} hakkama, sel põhjusel loodi võõrkeel juba algkooli. Palju vaidlusi tekkis, milline see võõrkeel peaks olema. Arvati, et see peaks olema inglise keel. Teised väitsid, et meil on vähe tegemist Inglismaaga, ka pole meil küllaldaselt inglise keelt valdavaid õpetajaid, selleks peaks olema saksa keel, kellega meil kõige rohkem on kultuurilisi sidemeid. Vene keel ei tulnud arvesse, olime ju Venemaast eraldunud, olgu küll, veel kakskümmendate aastate alguses. Tallinnas lastevanemad nõudsid algkoolis vene keele õpetamist. Hiljem, Tütarlaste ~~kommer~~ts- ja kaubanduskoolis, kus vene keel oli õppeainena ettenähtud, õpilased ei tahtnud seda keelt õppida.

Palju vaidlusi tekitas usuõpetuse küsimus. Suurema osa hariduskomisjoni liikmete arvamus oli usuõpetuse eemaldamine algkooli õppekavast, kuna usk on iga inimese erand. Vähemus aga toonitas kristliku usuõpetuse moraalilist tähtsust õpilase kõlbolises kasvatuses. Kolmandad toonitasid

ristiusu õpetust peab tundma iga haritud inimene. Ka töö-
erakonnas oli lahkuminekuid, seejuures sotsiaaldemokraatide
hulgast astus V.Ernits kaitseks usuõpetuse eest. Mina poolda-
sin kolmandat seisukohta. Usuõpetus jätki siiski õppekavast
välja, kuid see otsus ei püsinud kaua. Kristliku Rahvaera-
konna algatusel viidi 1923.a. usuõpetuse küsimus rahva-
hääletusele, mille tulemusena usuõpetus toodi nii alg-
kui ka keskkoolide õppekavasse.

Seades algkooli Eesti koolisüsteemi aluseks, tuli
Asutaval Kogul hoolitseda ka õpetajate ettevalmistamise
ja majanduslike olude parandamise eest. Algkooli õpetajal
pidi olema keskharidus ja õpetaja kutse, tema palgatingi-
mused paranesid tõenävalt. Maal tekitasid õpetajate palgad,
millest osa maksis vald, isegi proteste, leiti, et nad on
liiga kõrged. Võibolla, et seda meeleolu aitasid suurendada
ka valdade sekretärid, kes varemalt, tsaari ajal olid pare-
mini majanduslikult kindlustatud kui õpetajad, nüüd aga jäid
nende tasud madalamateks.

Teistest haridusalastest seadustest, mida seadusand-
lik kogu arutas, nimetan veel Tallinna Tehnikumi (selle
algatajaks oli ins. F.Peterson) ja Teaduste ^{Asutise} (Akadeemia) seadus
(alg. V-Ernits). Kuid mõlemad seadused jäid ellu viimata.
Alles hiljem 1936.a. kutsuti Tallinnas ellu Tehnikainstituut
ja 1938.a. Teaduste Akadeemia.

Veel peaksin nimetama rahulepingut Nõukogude Liiduga.
Bestil polnud suurt vaenu Venemaa vastu ja sõda algas eel-
koige selle pärast, et eestlased ise tahtsid peremehed
olla oma maal. Neil oli raske sõida rahva väikese arvu
tõttu. Bestlane on tubli sõjamees, kui ta teab, mille eest

ta võitleb, kui ta saab vahete-vahel puhata, kui ta on varustatud toidu, riiete ja relvadega. Kuid me olime väsinud. Oleksime juba varemalt rahu teinud, kui Nõukogude Venemaa oleks olnud sellega päri. Alles 1919.a. lõpul algasid läbirääkimised ning lõplikult kirjutati rahuleping alla 2.II 1920.a. Eesti oli esimene noist riikidest, kes Nõukogude Venemaaga sõlmis rahu. Eesti sõlmis selle lepingu isegi lääne suurriikide kiuste.

See oli meeoleoluline koosolek, kui Asutav Kogu ratisseeris Eesti Vene rahulepingu. Võisime kõik kergemalt hingata.

Asutava Kogu viimane koosolek oli 20.detsembril 1920.a.

Kirja pandud A.Veiderma poolt 1969.aastal

Eesti Asutavas Kogus

Päevaleht 25.09.92

(Algus eilses "Päevalehes".)

Teine tähtsam seadus, mis hävitas feodaalse korra Eestis, oli

maaseadus,

mille järgi rüütelmõisad võõrandati, tükeldati ja anti väikepõllupidajatele. Sotsiaaldemokraatide hulgas oli tugev vool, kes pooldasid mõisade väljaandmist kooperasiividele. Selle mõtte kandjaks oli Mihkel Martna, kes nägi suurmaapidamiselt üleminekul väikemajapidamiselle majanduslikku tagasiminekut. Kuid teades, et lai mass ei taha kuuldagi ühismajapidamisest, ja kartes kaotada oma poolehoidu maal, hääletasid sotsid tükeldamise poolt. Tööerakonnas oli neid, kes pooldasid maa andmist mitte omanduseks, kuid põlisele rendile. Viimaks lahendati küsimus sel teel, et mõlemad kasutamise viisid jäid seadusesse. Tegelikult ei tulnud põlisest rendist midagi välja, iga maasaaja püüdis saada maad omandiks. Sõnal "rendil" oli halb kuulsus minnevikus, mõisarentnik tähendas olla igavene mõisaori. Põlisele rendile andmise tingimusi aga välja ei töötatud, see jäi vaid deklaratsiooniks. Suur viga tehti selles, et ei tehtud tingimuseks, et maasaaja peab maad ise pidama. Oli palju isikuid, kes said maa eesõigusstatud korras (näit.

Vabadussõjast osavõtjad). Mitmed neist ei mõelnudki seda pidada, nad vaatasid saadavale maale kui objektile, mida võib kasuga ära müüa. Hulk loodud talusid said seega spekulatsiooni esemeteks, nad vahetasid peremehi. Igaüks püüdis teenida müügist ja lõpuks pidi viimane omanik kõik eelmiste peremeeste teenimata kasud välja maksma. Seega võeti talu peremehelt kapital, mida ta oleks vajanud, et talu majapidamist paremale järjele tõsta. Mõned maasaajad andsid saadud maa rendile, mida jällegi oleks tulnud vältida. Rendile andmine tähendab põllumajanduse kängumist, kuna rentnikul pole huvi panna tööd ja kapitali maasse, ta püüab sealt võtta nii palju kui suudab. Samuti oleks tulnud piirata saadud maa edasi müümise võimalusi. Kui aga maasaaja poleks suuteline olnud ise maad pidama, oleks maa tulnud riigile tagasi anda, kusjuures kõik see, millega maasaaja talu väärtust oli tõstnud, oleks riik pidanud talle tasuma.

Väljaantavate maa-alade suurus piirati 50 ha-ga. Tegelikult jäi see nõue paberile. Mitmes mõisas, kus endine mõisaomanik ka maad sai, andsid endised mõisateomanikud, kes ka maad said, need endisele omanikule või teistele rendile. Hiljem, -kui

maa suuruse kitsendus kaotati, nad müüsid oma talud nendele. Väiketalude kõrvale tekkisid suurtalupidajad.

Endised omanikud

Palju vaidlusi tekitas mõisa eest tasu küsimus. Tuleb märkida, et välismaal tehti endiste mõisnikkude poolt väga palju kihutustööd Eesti Vabariigi vastu. Meid tembeldati bolševikkudeks, röövliiteks, kes röövivad mõisnikke. Ka oli Asutavas Kogus, eriti paremas tiivas, mõisnike kaitsjaid. Sel põhjusel deklareeriti vaid seaduses, et tasu makstakse endistele omanikele eriseaduse alusel. Millistel alustel ja kui palju tasu maksta, jäi otsustamata. Ükski erakond, kes võimul oli, ei tahtnud selle tasu lahendamist enda peale võtta, kuna teada oli, et rahvas seda ei poolda. Alles hiljem hakkasid mitmed välisriigid (Saksa, Rootsi, Soome jt.), kelle kodakondsusse endised mõisnikud olid astunud, nõudma, et nendele mõisnikkudele tuleb äravõetud maa eest tasu maksta, ähvardades majanduslikke survevahendeid Eesti suhtes kasutada. Et vältida võimalikke raskusi nende maadega, maksti välismaalastele (end. mõisnikele) tasu natuuras — metsaga, mis ka kohe maha võeti ja metsamaterjal välismaale veeti. Oli arusaadav, et nüüd tuli ka lahendada koha-

lejäanud mõisnikele tasumaksmise küsimus, mis sündis 3% pantkirjade näol pikaajalise kustutamise. Kokkuvõttes tasu, mis mõisnikele maksti, oli väike osa võõrandatud mõisade tegelikust hinnast. Nende pandikirjade kurss oli algul väga madal, kõigest 30% nominaalhinnast, kuid hiljem hakkas nende kurss kiiresti tõusma, kuna uusmaasaajad asunikud võisid nendega kustutada saadud maa hinda riigile, viimane aga võttis pantlehti vastu täie nominaalhinnaga. Maaseaduse asutamise algul liikus mõte, kas ei tuleks endistele mõisnikele jätta mõisasüdamed. Võib-olla, et seda oleks tehtudki. Kui aga Landeswehr, mille hulgas võitles suur hulk endisi mõisnikke, Eestile 1919. a. kallale tungis, siis oli küsimus otsustatud: parunid mõisast välja!

Ainult neile mõisaomanikele, kellel oli eeskujulik majapidamine ja täiesti lojaalselt suhtusid Eestisse, anti 50 ha maad mõisasüdamest.

Tuleb kahjatseda veel seda, et maaseadus jättis puutumata mõisade hoonete, parkide ja aedade saatuse. Paljude neist, sattudes asunikkude kätte, kes ei hoolinud neist, lagunesid ja hävisid. Nende ehitamiseks ja korraldamiseks oli kulutatud palju kapitali ja tööd. Nad oleks tulnud säilitada, sest tegelikult on

ehitanud ja teinud seda meie esivanemad oma töö ja vaevaga.

Kokkuvõttes pean tähendama, et maaseadus oli vajalik ja kõigile mainitud puudustele vaatamata õige. Ta lõi meile hulga usinaid, töökaid, patriootiliselt häälestatud iseseisvaid väikepõllupidajaid. Kartus, et maareform tähendab põllumajanduse tagasiminekut, ei osutunud õigeks. Endistel mõisaaladel elas nüüd rohkem inimesi, loomade arv kasvas, ka saagid tõusid hoolsa maaharimise tõttu, ka turule saatsid nad rohkem saadusi kui seda tegid mõisad. Põllumajanduslike teadmiste ja oskuste levitamise eest hoolitsesid igasugused instruktorid ja konsulendid, kes pidasid loenguid, levitasid vastavat kirjandust ja olid talupidajatele abiks ja nõuks. Põllumajandussaaduste müüki ja tarbekaupade ostmist korraldasid igal pool asutatud kooperasiivid. Piima ümber töötamiseks tekkisid ühismeiereid. Rõhutada tuleb veel põllumajanduslikkude koolide asutamist. Masinad tegid tööd ka asunikkude põldudel, masinaid muretseti ühisel alusel. Riik toetas igati maaparandustöid, hulk soid ja väheväärtuslikke heina- ja karjamaid muudeti kultuurmaadeks. Meie põllumajandus näitas suurt tõusu.

Rahuleping Nõukogude Liiduga

Veel peaksin nimetama rahulepingut Nõukogude Liiduga. Eestil polnud suurt vaenu Venemaa vastu ja sõda algas eelkõige sellepärast, et eestlased ise tahtsid peremehed olla omal maal. Meil oli raske sõdida väikese arvu tõttu. Eestlane on tubli sõjamees, kui ta teab, mille eest ta võitleb, kui ta saab vahetevahel puhata, kui ta on varustatud toidu, riiete ja relvadega. Kuid me olime väsinud. Oleksime juba varemalt rahu teinud, kui Nõukogude Venemaa oleks olnud sellega päri. Alles 1919. a. lõpul algasid läbirääkimised ning lõplikult kirjutati rahuleping alla 2. veebruaril 1920. a. Eesti oli esimene neist riikidest, kes Nõukogude Venemaaga sõlmis rahu. Eesti sõlmis selle lepingu isegi lääne suurriikide kiuste.

See oli meeleoluline koosolek, kui Asutav Kogu ratifitseeris Eesti-Vene rahulepingu. Võisime kõik kergemalt hingata.

Asutava Kogu viimane koosolek oli 20. detsembril 1920. a.

Kirja pandud Aleksander Veiderma poolt 1969. aastal

Aleksander Veiderma oli Asutava Kogu liige ja haridusminister Eesti Vabariigis.